

Jelentés és jelenlét az irodalomtörténetben

Hozzászólásom Szerb Antal irodalomtörténeti munkáinak az elméleti megalapozásával kapcsolatban bizonyos bölcséleti összefüggések újragondolására tesz javaslatot. Szeretném előrebocsátani, hogy nem vállalkozom olyan alapkutatást igénylő tervezet bemutatására, mely csakis intézményes keretben, szakmai összefogással, s nem utolsósorban jelentős támogatással valósítható meg. Mielőtt rátérnék hozzászólásom voltaképpen tárgyára, három ilyen területre azért mértéktartóan utalnék: a *kritikai kiadások ügyére, valamint az olvasás- s a fordítástörténet régóta esedékes feladatára*. A forráskritika, a kiadástörténet, a szövegkritika, a keletkezés és befogadás-történet együtt a kritikai kiadásban véleményem szerint nagymértékben hozzájárulhat a mű irodalomtörténeti megőrzéséhez. Ami az *olvasás- és fordítástörténet* feldolgozását illeti, nyilvánvaló, hogy ez a rendkívül nagyméretű vállalkozás csakis nemzetközi összefogással, a feladatra szakosodott kutatócsoport-hálózat együttműködésével vihető sikerre. Évek óta léteznek, s eredményesen működnek hasonló európai kutatási programok – a francia, az angol, vagy az ír példából sok tanulság meríthető. Itt csak az alkalmas körülmények között a jövőben talán megvalósítható hazai vállalkozástól joggal remélhető legfontosabb szellemi hozzájárulás utalnék. A fordítástörténet jelentősen módosíthatja a modern magyar irodalomról alkotott képet, sőt értésmódját és azonosságutadatát is. E kutatás a magyarra fordított világirodalmi alkotásokat a magyar irodalom részeként mutatná be, s a művek olvasás- és fogadtatástörténetének a feldolgozása révén esélyt biztosítana arra, hogy a magyar irodalom könnyebben hozzáférhetővé váljon, s megnyíljon az európai közönség számára. Ugyanilyen fontos célja volna, hogy a közép- és kelet-európai fordítástörténeti kutatásokat összefogva hosszabb távon egy közös európai irodalom- és kultúrtörténet alapjait megteremtse. A fordítástörténet másfelől az idegen irodalmak sajátjaként kínálná a magyar irodalom alkotásait. Az európai irodalmak hatástörténetét egyetlen nemzet sem képes önállóan létrehozni: kialakítása csakis nemzetközi összefogásban képzelhető el, ahogy ez a Sorbonne-on már elindult több kelet és közép-európai irodalom viszonylatában, néhány magyar kutató részvételével. Hasonló példaként említhetem a londoni Continuum kiadónak brit és ír szerzők európai fogadtatását feltáró könyvsorozatát, amelyben eddig 30-nál több monográfia jelent meg.¹ Az olvasás- és fordítástörténet távlatos jelentősége, hogy a világirodalom kiemelkedő alkotásainak hatástörténete nemcsak magyar, hanem valós eséllyel két-három nemzet figyelménél is többre kiterjedő érdeklődésre tarthat számot. A magyar irodalom egyirányú külföldi elismertetése helyett az egységesülés korában mindkét irányban kezdeményezni kell, hogy tudomást vegyenek külföldön a magyar értékekről.² Az európai nyelvű irodalmak összehasonlító történetének 2010-ben adta ki az amsterdami *John Benjamins Kiadó*

a 26. kötetét.³ A modernizmusról 2007-ben megjelent összefoglalásban a magyar irodalom önálló fejezetet nem kapott, s mindössze 10 lap foglalkozik Közép-Kelet-Európával.⁴

Alapkutatások hiányoznak a 20. századi magyar irodalom első felének a korszerű történeti feldolgozásához. Példaként említhetem, hogy nincs átfogó képünk az irodalomban megjelenő *bölcséleti hatásokról a 20. század első felében*. Nem áll rendelkezésre a korszak meghatározó gondolkodóinak magyar recepció-története. A tudományközi összefogást igénylő feladatokat hosszan sorolhatnám az irodalom és a társművészetek összehasonlító vizsgálatát illetően is. Az *irodalomtörténet-írás története* is foghíjas, sok a feltáratlan, vagy újraolvasást igénylő életmű.⁵

A modern magyar irodalom történetével összefüggő *elméleti* kérdésekről az *Irodalomtörténet* című folyóirat legutóbbi számában volt alkalmam kifejteni a véleményemet.⁶ Csakis egyetlen ott megfogalmazott sejtésemnek adnék újra hangot: a kérdések megújítására volna szükség az elmélet területén is a magyar irodalomtörténet-írásban. Erre vonatkozó egyik javaslatomat a folyóiratban megfogalmaztam, az eseményszerű jelentésképződésre, a performativitásra, az irodalmi *jelentéhatások* kutatásának a lehetőségére irányítva a figyelmet.

Előadásom tárgyválasztásához az a felismerés szolgált kiindulópontként, mely szerint az irodalomtörténet élő múltja sok eleven kérdést tartogat a mai érdeklődés számára. Ilyen értelemben érdemes újraolvasni Szerb Antalt, aki magyar és világirodalom történetével a szellemtörténeti morfológiához kapcsolódott, de mai távlatból már az is látható, hogy a húszas-harmincas évek egzisztenciális analitikája is nyomot hagyott irodalomszemléletében. Az ún. „személyfölötti szövevény” az alkotásban, a *létrejövő* és a *létrejött* történelem ihletett gondolata, a *jelentés* és a *jelentés* kultúráinak a körülírása megjeleníthető a mai irodalom- és kultúratudomány horizontján.

A filológus, aki szellemi hagyományok megőrzésére vállalkozik, akkor képes betölteni hivatását, ha eleven kapcsolatot létesít a hagyománnyal. E hitvallással természetesen összhangban áll Szerb Antal tudományos célkitűzése, a 20. század első harmadában korszerűnek, előremutatónak számító vizsgálati szempontok meghonosítása, és magasabb rendű összegzése. Figyelme ezért terjed ki a nyelv anyagszerű jelölőinek érzékelésére éppúgy, mint az irodalom szociológiai vonatkozásaira. Az egységalkotás becsvágyával számításba veszi az irodalom szerepének módosulását, az ízlés, az olvasói elvárások változását, az irodalom hatását, de társadalomtörténeti szempontokat is érvényesít, amikor rávilágít az ízlés változásának hátterére. Rámutat a befogadók életformájának, értékrendszerének, kulturális szokásainak azokra a különbségeire, melyek eltérő olvasói elvárás-rendszereket alakítanak ki. Szerb Antal nem az anyagtalan szellem történetének az elmondására vállalkozik. Az irodalomban megjelenő szellemnek nála a látható és hallható, anyagszerű nyelv a hordozója. Érvényesíti azt a maga idejében éleslátásra valló megfigyelést, mely szerint az előszó, az előadás, a kéziratossá lejegyzés, majd a nyomtatott könyv életének története hatást gyakorol az irodalom funkciójának változására. A közvetítés intézményei, a kiadó, a nyomda, továbbá a kereskedő, s a kritikus életviszonyai is befolyásolják az irodalmat.

Szerb Antal alaptétele szerint „az irodalomtörténetnek, mint irodalom-*tudománynak* az igazi területe a Nem-én, a személyfölötti szövevények az alkotásban”.⁷ Az irodalmi mű létezési módját én és nem én, ember és világ szembenállásából kiindulva, de az öröklött metafizikai opozíció meghaladásának igényével határozza meg. A *Lét és idő* írásmódjára emlékeztetve itt-létről beszél, amibe az ember beleszületik. Az itt-lévő dolgok rendje előre meghatározza az alkotó én cselekvési lehetőségeit. A „személyfölötti hagyomány” az itt-lét rendjébe ágyazott. A teremtő személyiség itt-léte egyszeri, ugyanakkor az alkotó ember része a nem-én világának, a személyfölötti szövevénynek. Heideggerre nem hivatkozik Szerb Antal, s a róla készült monográfiák sem említik a német bölcselelő nevét, mégis szembevetendő a fogalomhasználat, sőt, a gondolatjeles íráskép hasonlósága a világbanbenne-lét fogalma és a már itt-talált-dolgok rendje, a már-itt-lévő dolgok, a „már mindig megértettek”, s hasonló megfogalmazások között. Szerb Antal legalább közvetítéssel minden bizonnyal ismerte a *Lét és idő* gondolatvilágát. Babits, aki személyesen kétszer találkozott Heideggerrel 1922-ben illetve 1925-ben, Szilasi Vilmostól kapta meg a *Lét és időt*, Szilasi pedig személyesen Heideggertől, közvetlenül a könyv megjelenése után. Szilasi a német filozófus szellemében vitatta *Az írástudók árulása* metafizikai igazság-fogalmát nagy ívű hozzászólásában: „igazságaink lehetőségének feltétele, maga az egyszerű-élet és halandó-élet, ami ember-voltunkhoz hozzátartozik. Az egyszerű-lét és halandó-lét adja életünknek azt a koncentrátságot, mely az igazság létalapja. (...) Mit kezdhetünk örök igazságokkal, mikor problémáinkat az idő adja fel s igazságunk az idő számára szól?”⁸ Szilasi többször utal érdemben a *Lét és idő* egy-egy alapgondolatára, jelesül az ittlét történeti meghatározottságára: „nem akkor élünk a történelemben, ha a történeti múltat felleleveníteni igyekszünk, hanem, ha egész radikálisan kezünkbe vesszük saját életünk lehetőségeit, melyek úgyszólván történeti voltunkban gyökereznek.”⁹ A jelenségek jelentésének határvonalait Heidegger felől vonja meg Szilasi: „A megelőzés nem azt jelenti, hogy a „valaki” ténylegesen előbb van, mint a megjelenítés. Hanem, hogy a megjelenítésben a valaki előtte jár a jelentés jelentkezésének.”¹⁰ A jelenségek értelmét szóhoz juttató filozófia nyelvhasználatába bevezető írás közvetlenül hivatkozik a megelőzöttség szerkezetét elemző *Lét és idő* erőteljes történeti látásmódjára: „ez a (...) feltétele annak, hogy életünk egyáltalában „szól”, s több-kevesebb világossággal megérti magát.”¹¹ Szilasi ekkor Freiburgban él, Heidegger közeli körében, akihez ebben az időben szoros baráti viszony fűzi. Szerb közismerten nagy jelentőséget tulajdonított a filozófiai műveltségnek, s igyekezett figyelemmel kísérni a megjelenő kortárs bölcseleti műveket, így bizonyára ismerte Szilasi *Nyugatban* megjelent írásait. E feltevés mellett szól, hogy a polgári irodalom, tehát a Nyugatnemzedékek korszakából Ady mellett egyedül Babitsnak szentel önálló fejezetet a *Magyar irodalom története*, melynek értékelése szerint Babits „a magyar szellem új szintézise Európával.”¹² Ennek ellenére a világirodalom történetének „a mai német irodalom” című fejezete nem említi se Heidegger, se Husserl filozófiáját, a szelemtörténetet tárgyalja részletesen, amelynek a hatástörténete kétségkívül megbízhatóbb távlatot kínál, mint az akkor német nyelvterületen kívül szinte ismeretlen filozófus hazai fogadtatása. A hivatkozás elmaradásából másfelől arra lehet következtetni, hogy Szerb Antal az egzisztenciális analitikát és a fenomenológiát bele

tudta illeszteni a szellemtörténet határolta bölcséleti keretbe. A személyfölötti hagyomány értelmezéséhez – többek között – Szilasi 1930-as Husserl tanulmánya a *Nyugatban*, és Barta János 1933-as magvas Heidegger-írása az *Athenaeumban* több támpontot kínál, de ezúttal számunkra nem a közvetlen forrás felkutatása a lényeges, hanem annak megállapítása, hogy a fenomenológia és az egzisztenciális analitika látható nyomot hagyott a magyar irodalomtörténész munkáiban.¹³ A Szerb Antalról szóló szakirodalom a szellemtörténet és a pozitívizmus kapcsolatának szentel kitüntetett figyelmet, s e megközelítés történetileg indokolt.¹⁴ Érdemes azonban mérlegelni annak a jelentőségét is, hogy Szerb Antal, s persze nemcsak Ő, helyenként hasonló megfogalmazásokkal él, mint német filozófus kortársa: „az egyetlen irodalom is azok közé a *már-itt-lévő dolgok* közé tartozik, amelyek a magyar irodalmat *előre meghatározzák*.”¹⁵

A szellemtörténeti morfológia és az egzisztenciális analitika viszonya önmagában is roppant szövevényes kérdés, melynek kibontása – tudomásom szerint – a Spengler-filológiában sem történt meg.¹⁶ Érintőlegesen mégis érdemes szólni e kétféle gondolkodásmód ellentmondásos kapcsolatáról, mivel *egyidejű, s részlegesen reflektált* jelenlétük következtében ez mutatkozik meg közvetve Szerb Antal irodalomtörténetében is. Rá lehetne mutatni számos érintkezési pontra illetve ellentétes pozícióra, de itt most csak néhány, az irodalomtörténeti alkalmazás felől jelentős mintázat futó elemzésére van mód.

Spengler a „világban-benne-lét” heideggeri értelmezését megelőlegezve szándékosan kerüli a *tudat* fogalmát, mivel az a szubjektum önmagára irányuló reflexióját jelenti a továbbélő karteziánus örökségben, amely kimerítette szellemi lehetőségeit – legalábbis *A nyugat alkonyának* képlete szerint. Spengler a *Wachsein*, az „éberlét” kategóriáját használja, mely magába foglalja a „lélek” és a „világ”, a „saját” és az „idegen” fenoménjét, tehát meghaladja a szubjektum-objektum dichotómiáját. Spengler a lélek formájának megközelítésében nem szigeteli el a világtól a szubjektumot, sőt éppen ellenkezőleg, a bennünket körülvevő világba helyezi, ahol a „mindennapos (...) tapogatózó tapasztalatból létrejön a maradandó jegyek foglalata, amely a szóhoz szokott ember számára a *megértett képévé* áll össze.”¹⁷ Az utóbbi nem közvetlenül hozzáférhető, s nem része a külső világnak: „nem látjuk; jelenlétét viszont érezzük másokban és önmagunkban”.¹⁸ Emlékeztet ez a gondolatmenet a megértés előzetességszerkezetére, amelyről a jelenvalóval összefüggésben néhány évvel később Heidegger beszél, a már mindig értelmezett előzetes tapasztatára, mely a hatástörténeti folyamatban feltétele minden újabb megértésnek. Spengler sodró lendületű gondolatmenete használ, újraértelmez, s végső soron leépít számos ellentétes metafizikai viszonyfogalmat. Az előzetes megértés nyelvben gyökerező feltételeinek a kutatása felé mutat az a felismerése, mely szerint a kultúra nyelve előzetesen meghatározza, hogy egyáltalán mi gondolható a lélekről, s a szubjektumról. Kultúra és nyelv eredendően összetartozik, ennél fogva „a lélek mindenkori képe ... a szóhasználatától és annak mélyebb szimbolikájától függ.”¹⁹ Spengler mintha megelőlegezné a hermeneutikai kör fogalmát is: „Soha egyetlen megfigyelő sem lesz képes arra, hogy kilépjen saját korának és körének feltételei közül.”²⁰ Minden egyes kultúrának megvan a maga saját kérdezési módja. A közzélekedéssel szemben a történeti létmód alapvetően meghatározza

Spengler gondolkodását. „Nincsenek örök kérdések; csak olyan kérdések léteznek, melyek egy meghatározott létezés alapján érezhetők, illetve tehetők fel.”²¹ A létezés szellemi kifejezése is történetileg meghatározott. „Minden korszaknak megvan a maga saját témaköre, amely csakis az ő számára jelentős (...) A született filozófust az jellemzi, hogy éppen ebben nem hibázik. A filozófiai alkotás többi része (...) pusztán szaktudomány.”²² Az előzőekben szóba hozott gondolatok, amelyek bölcséleti határokat lépnek át egytől egyig megjelennek Szerb Antal irodalomtörténeteiben, különösen az irodalmi alkotást előzetesen meghatározó „személyfölötti hagyomány” értelmezésében.

Spengler másik előremutató gondolata a „*létrejövő*” történelemre vonatkozik, s ezt a felismerést Szerb Antal is igyekszik kamatoztatni irodalomtörténeteiben. A történelem eszerint nem létrejött, egyszer, s mindenkorra lezárt és megragadható, inkább létrejövő, mely folyamatosan történik velünk, esemény és nem adottság. A szellemtörténeti morfológia ahistorikusságának kérdésére Spengler alapján nem lehet teljesen egyértelmű választ adni, *A Nyugat alkonyában* ugyanis a kultúra történeti szerkezete alapján különbséget tesz látszólag azonos szellemi jelenségek között. „Ha ketten ugyanazt teszik, az már nem ugyanaz.” – E közmondásba sűrített tétel irányadónak számít Spengler történelmi elmélkedéseiben. A történelem eleven létrejövés, ezért sohasem ismétlődik azonos alakban és változatlan jelentéssel. A történelem „létrejövő”, s nem „létrejött”. Minden, ami létrejött, megszilárdult megismerhető, a „holt, merev világról nyert tapasztalat” törvényszerűségek feltárásához vezethet el – olvassuk Spenglernél.²³ Az „átélés” aktusa a létrejövő, jelenvalóvá váló történelem megragadására szolgál. Ezen a ponton a szellemtörténet felkínál egy kísértő Gumbrecht-analógiát. Spengler a szüntelenül keletkező történelmi jelenvalóléthez keres hozzáférést, a (poszt)hermeneutikai bölcsélet pedig a jelenlét előállításának tapasztalatához. A kultúra morfológiája azonban a jelenvaló szellem *jelentéshatásainak* a megértő átélését szorgalmazza, Gumbrecht pedig a jelenléthatások befogadására való felkészülést.²⁴ E gondolkodásmódok a fenti különbségeken túl annyiban rokonnak tekinthetők, hogy dinamikus kölcsönhatást, s nem kizáró ellentétet tételeznek a *jelenléthatások* illetve a *jelentéshatások* kultúrái között. Ez az ide-oda játék nemcsak Spengler, de Szerb Antal elbeszélését is áthatja, mind az alkotó személyiség, mind pedig a személyfölötti szövevény, a történelem, s a kultúra megközelítésében. Szerb Antal történeti érdeklődésének a legerőteljesebb törekvése az elmúlt világok jelenvalóvá tétele, s ez a szellemi irányultság nem idegen Gumbrecht *presentification* fogalmától, vagyis az érzékivé vált történelem gondolatától sem. A jelentéshatások kultúrájában kitüntetett idő dimenziójában így mutatkozik meg, így válik érzékelhetővé a költészet jelenléte Szerb Antal irodalomtörténetében: „Mi tette ilyen viharállóvá ezeket a törékeny kis verseket? Bizonyára a forma, a forma a szó legmagasabb értelmében, amikor önmagába zárt tökéletességet jelent. A művészi forma az ember legnagyobb lázadása az elrohanó élet ellen, megrögzít és szigetté tesz egy kicsiny pillanatot az idő áradatában. A forma varázsa valahogy annál csodálatosabb, minél kisebb, karcosabb, tovasiklóbb az a tartalom, amelyet szembeszögez a mulandósággal. Királyi paloták összeomlanak, és porcelánfigurák megmaradnak: ez a Csokonai költészete. Mint a görög vázán, melyről Keats verse szól, időtlenül él leányok és ifjak ker-

getőző táncának egy önmagában tökéletes pillanata, úgy él Csokonai verseiben egy bizonyos hervadékonny szépség, ami különben világunkból már elveszett: az Eleven Rózsa múlhatatlan reggeli ragyogása.”²⁵

A szellemtörténet és az egzisztenciális analitika között létesült értelmezési kereten belül a történeti létmód, az idő kiterjedésének a reflexiója a nyugati ember, a nyugati kultúra alpmeghatározottsága. Az időbeliség összetettségének tudata, a múlt, a jelen és a jövő egységének a megértése, mai fogalmak szerint az időbeli létezőmód *jelentéshatásainak* értelmezése különbözteti meg a nyugati kultúrát a jelenvalólét időtlenségének kultúrájától, a *jelenléthatások* érzékelésétől. Fogas kérdés, *hogyan jeleníteti meg az irodalomtörténet a jelentéshatások kultúrájában az irodalom jelenléthatásait?* Az alkotó olvasás eseményeit, a történő megértés mozzanatait, a létesülő jelentés performatívítását, a jelentő megmutatkozásait? A jelentéshatások kultúrájában elsősorban nem efféle kérdések számítanak mérvadónak, mert a *létrejött* fontosabb, mint a *létrejövő*. Szerb Antal Spengler nyomán ismeri a nyugati embernek azt a lelki szükségletét, hogy ne elégedjék meg egyes művek tüzetes elemzésével, hanem szellemi képződményeket alkosson, vagyis jelesül irodalomtörténeti folyamatokat, korszakalakzatokat, műfaji alakulástörténetet: „A tapasztalat a mi számunkra a szellem *aktivitását* jelenti, amely nem korlátozódik a pillanatnyi és tisztán jelenvaló benyomásokra, amelyeket ekként fogad be, ismer és rendez el, hanem felkutatja és előidéz azokat, hogy érzéki jelenvalóságukat meghaladva határtalan egységbe fogja össze őket, melynek révén megszűnik azok kézzelfogható egyedisége. Az, amit mi tapasztalatnak nevezünk, olyan irányultsággal rendelkezik, amely *az egyeditől a végtelen felé tart*.”²⁶ Mit jelent a szó a költészetben, mi az értelme a nyelvi műalkotásnak, milyen eszmét idéz fel? Mindegyik kérdés a világhoz való viszonyulás jelentés alapú formájának tekinthető. Mi tartja életben a művet? Valóban a jelentése? Vagy inkább egy esztétikai tapasztalatok által közvetített hagyomány éled újjá benne? Szerb Antal szerint az a mű marad meg tartósan az irodalomtörténet emlékezetében, amelyet az olvasás képes megújítani, ezért „az irodalomtörténetnek nemcsak az irodalmi műltről kell tanúságot tennie, hanem a jelenkorról is, amelynek terméke.” Látélelet kell vennie „mi él és hat belőle abban a történelmi pillanatban”.²⁷ A befogadó részéről az alkotó olvasás élvező esztétikai magatartást feltételez az irodalomtörténet vonatkozásában is. Amikor azonban az egyedi műalkotás poétikai megoldásainak az értelmét kutatja, Szerb Antal tekintete rendre azt fürkészi, van-e mélyebb realitás a kompozíció mögött: „Úgy érezzük, hogy van, bár nagyon nehéz a racionális próza nyelvére átültetni egy ráción túli megismerést.”²⁸ A szellemtörténet követőjeként hitt abban, hogy a nyugati kultúrában élő ember azért keresi a mélységet, mert a mélységélmény révén jön létre számára a világ.²⁹ A mélység kutatása, a jelentésadás és jelentésazonosítás értelmező kultúrája szorosan kötődik a metafizikai gondolkodáshoz. A jelenléthatások érzékelésének nehézsége abból adódik a nyugati jelentéskultúrában, hogy mindaz, amit érzékileg fogunk fel, másodrendűnek hat, látszatnak, kérdésesnek, amelyet le kell győzni, „ha az ember (...) a lét tulajdonképpeni tartalmát akarja feltárni.”³⁰ Szerb Antal meggyőződése szerint a mélység felé irányuló lényegszemlélet képes megnyitni a személyfölötti hagyomány szövevényén át vezető utat a korszakalkotó egyéniségek megértése felé. A mélységperspektíva, a lé-

nyegszemlélet (*Wesensschau*) Spengler és Husserl mesterszava, mely nemcsak Szerb Antal végső szókinccsének része, de a kortársak közül Babits, Szilasi és Barta János szótárában is alapvető kifejezés. Szerb Antal efféle megközelítésmóddal tétélezheti a magyar irodalom „kiszámíthatatlan erejű életadó eksztázisát”, amely az értelem határait meghaladja.³¹

A metafizikához főződik viszony nyilvánvalóan távolítja a szellemtörténetet, s Szerb Antalt az egzisztenciális analitikától. Szerb Antal számára a metafizikai tartomány létezik, ahová a lényeglátó pillantás képes behatolni, hogy „a tényadatokban történések szimbólumait élje át”.³² Ugyanakkor Spengler Nietzschehez kapcsolódva folytatja az ellentétes viszonyfogalmak leépítését, amely a metafizikai gondolkodás önreflexiójában éppen az anyagi és szellemi, felszíni és mély mintázatát követő megkettőződésekben rejlő lehetőség. E felismerés fényében a cél felé tartó történelem képzetére, s a fejlődés tudatának kialakulására azért van szükség a nyugati kultúrkörben, hogy el tudjuk gondolni a történelmet.³³

A szellemtörténet művészetfelfogása szerint nincs fejlődés, nincs haladás, csak ismétlődés tétélezhető, stílusok születnek, élnek, majd elhalnak. Szerb Antal hasonló szemlélettel mérlegeli a korszakfordulók jelentőségét, ezért nem szólal meg művében a kultúra kortárs kritikáját jellemző apokaliptikus hangnem. Irodalomtörténeti elbeszélése irányított, de nem teleologikus, mivel kiiktatja a magasabb rendű művészi értékek kiteljesedése felé haladó fejlődés képzetét. Végső soron a hatástörténet elvére alapozva érvényteleníti a vonalszerű előrehaladás eszményét. Előre és visszatekintve is mérlegeli az irodalmi mű hatását. Sterne jelentősebb írónak mutatkozik Proust felől olvasva, mint Fieldinghez viszonyítva. Az irodalom szüntelenül történik, ezért lehetséges az irodalomtörténet. Értékek megőrzése, csakis megújításuk által valósulhat meg, de ez nem a régi értékek pusztaságát lecserélését jelenti. Érvényesnek látszik ez a belátás az irodalomtörténeti gondolkodás hagyományát megszólító mai értelmező számára is.

JEGYZETEK

1. *Reception of British and Irish Authors in Europe.*
2. Szegedy-Maszák Mihály: *A magyar és a világirodalom.* In. Magyar Tudomány, 2010. 12.
3. *L'Époque de la Renaissance. Tome 3. Maturations et mutations. 1520-1560. A Comparative History of Literatures in European Languages.* French Edition by Prof. Dr. Eva Kushner.
4. *Modernism. A Comparative History of Literatures in European Languages.* Edited by Astradur Eysteinnsson, Vivian Liska.
5. Vö. Imre László: *A magyar szellemtörténet választújtjai, feltételei és következményei. Barta János pályája és a szellemtörténet.* Pro Pannonia Kiadó, Pécs, 2011.
6. Dobos István: „állni látszék az idő, bár...”. *Irodalomtörténet-írásunk időszerű elméleti kérdései a modernség kontextusában.* It 2011. 1-2. 235–253.
7. Szerb Antal: *A magyar irodalom története.* Magvető Könyvkiadó Bp., 1978. 34. p. A továbbiakban: *MIT*
8. Szilasi Vilmos: *Az írástudók árulása. Levél Babits Mihályhoz.* Nyugat, 1927. 7. sz. 479. p.
9. Im. Nyugat, 1929. 7. sz. 475. p.
10. Szilasi Vilmos: *Edmund Husserl.* Nyugat, 1930. 7. sz. 527. p.
11. Im. 527. p.
12. *MIT* 510. p.
13. Barta János: *Martin Heidegger.* Athenaeum XIX. 1933. 137–138. pp.

14. Poszler György: *Szerb Antal*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1973.
15. MIT 39. p.
16. Barash, Jeffrey Andrew: *Existenz und Geschichte: Heideggers radikale Wende zwischen 1918 und 1923*. 113–145. p In. Uő.: *Heidegger und der Historismus: Sinn der Geschichte und Geschichtlichkeit des Sinns*. Königshausen und Neumann, Mit einem Vorw. von Paul Ricoeur. Würzburg, 1999.
17. Oswald Spengler: *Der Untergang des Abendlandes*. A cím szó szerint magyarul: A nyugati világ bukása. A hivatkozott fordítás: Oswald Spengler: *A Nyugat alkonya. A világtörténelem morfológiájának körvonalai*. Második, átdolgozott kiadás. I. kötet, ford. Juhász Anikó, Csejtei Dezső, 401. p. A továbbiakban: Spengler.
18. Spengler I. 401. p.
19. Spengler I. 403. p.
20. Spengler I. 405. p.
21. Spengler I. 488. p.
22. Spengler I. 488. p.
23. Spengler I. 225. p.
24. Hans Ulrich Gumbrecht: *A jelenlét előállítás. Amit a jelenítés nem közvetít*. ford. Palkó Gábor. Ráció Kiadó, Bp., 2010.
25. MIT 284–285. pp.
26. Spengler I. 523. p.
27. Szerb Antal: *A világirodalom története*. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1980. 11. p.
28. MIT 165. p.
29. MIT 280. p.
30. Spengler I. 529. p.
31. MIT 165. p.
32. Spengler I. 205. p.
33. Spengler I. 210. p. illetve Dr. Szemere Samu: *Spengler filozófiája*. Mindent tudok könyvtár 10. Béta Irodalmi Részevnyárság kiadása. Bp., 1924. 10.p.

MOLNÁR GÁBOR TAMÁS

Mit jelent a megértés történetisége?

EGY ZRÍNYI-EPIGRAMMA PÉLDÁJA

„[M]ár-már úgy sejtem, hogy egy ember bölcsessége megrökönyödöttségén (*bewildertment*) mérhető le” – mondja Nathaniel Hawthorne *Hétormú ház* című regényében Holgrave, aki dagerrotípiák készítésével foglalkozik, és képein a valóság szabad szemmel láthatatlan vonásait (például a külsőleg nyájas Pyncheon bíró zsarnoki természetét) is képes megörökíteni.¹ Dolgozatomban olyan elméleti észrevételekből indulok ki, amelyek nemcsak a világ, hanem *szövegek* megértésének vonatkozásában is egybevágunk Holgrave megfigyelésével a megrökönyödés fontosságáról. Az alábbiakban amellet kívánok érvelni – jól ismert elméleti minták felhasználásával értelmezve egy ugyancsak jól ismert régi magyar költeményt – hogy a történeti *kontextust* túlhangsúlyozó irodalomértelmezési (és oktatási) stratégiák épp e megrökönyödöttség ellenében hatnak, s ezáltal hátráltathatják az értelmezési műveletek tudatosulását. Ezt az önmagában talán nem túl eredeti felismerést azonban ki kell egészíteni azzal a kérdéssel, hogy kidolgozható-e egy olyan rendszeres, átadható irodalomértelmezési módszertan, amely elősegítheti a